

Rapport från förr

Luffar
PROFILER

Öland, Erik Andersson, visar hur man med en tång bockar till en kaknagg. På bordet syns en del av de verktyg och material som används vid tillverkning av trådarbeten.

Öland – en av Sveriges sista luffare

”Värst var att sova hos grisarna”

De frös, svalt och var illa sedda. Ständigt hotade lösdriverilagen med fängelse. En av de allra sista kallades Öland, en luffare och skicklig hantverkare som levde hårt och händelserikt. Här är några glimtar ur hans långt ifrån romantiska luffarliv.

Text Inge Nilsson Foto Birger Magnusson

Under större delen av sitt liv levde Erik Andersson som luffare. Ingen kallade honom dock för hans riktiga namn, luffare brukade snabbt få ök- eller smeknamn, och eftersom Erik kom från Öland fick han kort och gott heta Öland.

Anledningen till att man vet en hel del om hans liv är att luffarkännaren Birger Magnusson under åren 1982–1986 spelade in ljudband och film där Öland berättar om sitt slitsamma luffarliv. Första gången de träffades var på en väg utanför Örebro 1971 då Öland och

luffarkompisen Viggen (Erik Nilsson), var ute och cyklade med skärslip och trådsaker i kassar på styret.

Men Ölands luffarliv började långt tidigare. Han föddes 1906 i Degerhamn. Fadern stack till Amerika direkt efter sonens födsel och hörde aldrig mer av sig. Modern var ”nervklen och elak”, berättar Öland, och hon slog sin son ”både gul och blå om benen”.

När lille Erik var sju år fick han och mamman flytta in på fattigstugan och under skolloven fick han jobba hos bönderna. Som 15-åring blev han utackorderad till en bonde i fem år för 150 kronor om året.

Luffarna Viggen, Erik Nilsson, och Öland, Erik Andersson ute på turné 1971 utanför Örebro med skärslipmaskin och trådarbeten. Detta var Birger Magnussons första kontakt med Öland.

Bonden var elak och Erik fick jobba 16 timmar om dagen. Detta blev för mycket för fattigpojken som rymde och gick till sjöss. Även detta visade sig vara ett slitsamt jobb för lite pengar och det var därför han så smått började sin luffarbana. Mellan varven som sjöman levde han som luffare och så småningom övergav han sjölivet helt och hållet och blev heltidsluffare. Själv menade Öland att den egentliga orsaken till att han till slut valde det kringflackande livet var den elake bonden som knäckte honom redan som 15-åring. Den gubben glömde han aldrig!

PÅ FASTLANDET KOM ERIK, som redan då hette Öland, i lag med yrkesluffare som lärde honom göra trådarbeten. Men det gick inte så bra i början.

– De såg hemska ut och blev som halta korsspindlar och gick inte att sälja så jag fick tigga mat, berättar Öland.

Men med tiden blev Öland en mycket skicklig trådarbetare, bland annat är hans trehjuliga cyklar välkända. Han köpte tråd på Gunnebo bruk och satt oftast på tegelbrukens ugnar och böjde tråd eller gjorde björkriskvaster. Där var det varmt och skönt och man kunde laga mat på ugnen.

Både tegelbruksarbetarna och ägarna var välvilligt inställda till luffarna om de skötte sig.

När han fått ihop ett lagom sortiment med vispar, grytunderlägg, cyklar och äggkokare cyklade han ut i byarna och sålde dem eller bytte mot mat. Ibland sålde han även till järnaffärerna. Han använde mest

cykel men ibland även moped. Under en period fick han välbehövlig tramphjälp av en Victoria påhängsmotor.

Ölands favorittillhåll var Högsby tegelbruk. När han fyllde 60 år den 2 april 1966 samlade personalen in pengar till honom, han fick mat av brännarens fru och man hissade till och med flaggan. En stolt och lycklig dag i Ölands luffarliv.

ÖLAND FÖRSÖRJDE sig inte bara på kvastar och trådarbeten. Under 30 år var han även skärslipare. Han hade en apparat på paketställaren med sliprissor som drevs med ett tramphjul och slipade knivar och saxar åt folk i byarna. Ibland hjälpte han också till med arbetet på glas- och tegelbruken. Men det var inte alltid Öland hittade husrum för natten vid något tegel- eller glasbruk utan fick tigga logi hos bönderna. På vintern blev det kallt att ligga på logen när det var minus 20 ute. Ibland fick han ligga i ladugården vid djuren. Här var det något varmare.

– Men kläderna luktade inget vidare efteråt och ännu värre var det när man legat i svinhusen, kommenterade Öland.

En natt när kylan var ovanligt sträng blev han erbjuden att lämna logen och ligga i en säng på andra våningen i

Nära i tiden

☛ **Luffartiden är inte avlägsen.** Socialvärden såg till att de flesta luffarna sögs upp av välfärdssamhället under 1950- och 60-talen, men så sent som under 1970 och in på 1980-talen fanns det enstaka luffare kvar. År 1993 presenterades 68-åriga Carl G Johansson från Skåne i ett TV-program som Sveriges kanske siste äkta vagabond. Så ännu kanske det cyklar omkring någon luffare – åtminstone på sommaren!

Fler luffarprofiler

Foto Inge Nilsson

Herman Andersson målade över 750 000 tavlor. Oftast med naturmotiv men ibland med kända byggnader som här Snugge i Vederslöv utanför Växjö i Småland, torpet där den världsberömda sångerskan Kristina Nilsson föddes 1843.

Snabbmålaren

☛ **HA, Herman Andersson** (1873–1954) föddes i Norrköping och försörjde sig i unga år som yrkesmålare. Efter en tid som sjöman gav han sig ut på luffen och blev med tiden vår mest legendariske snabbmålare. Ingen kan slå hans rekord i antal målade tavlor. Dessa dyker ofta upp på auktioner men väcker sällan något större intresse. Tavlorna målades med snabbtorkande dextrinfärg. HA spände upp en fyra meter lång pappbit, drog med en moddlare ett ljusblått band för himmel och ett grönt för marken. Sedan markerades varje tavlas bredd innan han började detaljmåla älgar och röda stugor, ofta med hjälp av schabloner.

Med på luffarfärderna var också brodern John som på cykel åkte runt och sålde tavlorna för 2,50 kronor styck. Bröderna samarbetade på detta sätt i 40 år ända fram till Johns tragiska död. John skötte alltid matlagningen och han brändes ihjäl vid en gasspisolycka 1949.

Nobelpristagaren

☛ **Steket från luffare** till nobelpristagare är ibland inte så långt. Harry Martinsson (1904–1978), vallpojken från Jämshög i Blekinge, var luffare under flera perioder i unga år – redan som tolvåring började han sin luffarbana. Harrys ensamstående mor övergav sina barn och emigrerade till Amerika. Harry blev utackorderad till bönderna i trakten och hamnade efter en tid på barnhem som han rymde ifrån och i stället blev luffare och sjöman. Sedermera blev han känd författare, akademiledamot och 1974 nobelpristagare i litteratur. Sina upplevelser som luffare har han skildrat i romanerna *Vägen till Klockrike* och *Bollesagor*.

Andra kända författare som luffat är Ivar Lo-Johansson, Villy Walfridsson, Emil Hagström och Lars Ahlin.

Författaren Harry Martinsson levde periodvis som luffare när han var ung.

Rapport från förr

huset. Frun skruvade upp elementet för fullt men frampå småtimmarna hörde de honom ropa:

– Ni tänker visst göra av mé mej i natt.

Öland som hade vant sig vid kylan hade svårt att klara vanlig rumstemperatur. Men det var inte bara kylan han vant sig vid. Öl och sprit blev till slut en last. När han inte hade råd med vanlig sprit tog han till blåsprit, så kallad dunder. Det berättas att han skar av ändarna på en brödlimpa, ställde den på högkant och silade spriten igenom den. Men han var snål så när limpan torkat åt han upp den.

Eftersom Öland inte var mantalskriven någonstans fick han inte heller någon pension när han blev gammal. Så han fick fortsätta luffa långt upp i åren. Till slut blev han dock skriven i Tycklinge och fick en pensionärlägenhet i Vadstena och senare en enrummare i Borghamn.

I december 1984 bröt han ett ben så illa att benpiporna stack ut men tyckte själv inte att det var så allvarligt. Efter tre dagar lyckades dock en kompis få honom till lasarettet och där fick han ligga ett halvår.

UNDER EN AV SE SISTA INTERVJUERNA säger gamle Öland:

– Nu finns det inte en enda luffare på vägarna längre. Jag har överlevt de flesta av mina kompisar och visst drar det ibland när jag tänker på alla trevliga och otrevliga stunder jag haft som luffare. Jag skulle vilja åka till Högsby men tegelbruket är nedlagt så jag har ingenstans att ligga där. Inga bönder vill ha luffare i sina hus längre så för oss har tiderna förändrats till det sämre. Vi var inte alltid välkomna men vi luffare var en minoritet som aldrig kommer tillbaka. Och våra trädarbeten har nu kommit högt i kurs. Man saknar inte oxen förrän båset är tomt!

Öland i arbete med stommen till en trehjulig leksaksykel. Hans cyklar har ett visst stuk och är därför lätta att skilja från andra luffares trädcyklar.

Den 18 december 1989 avled Öland i sitt hem i Borghamn och blev trots ett hårt liv ändå 83 år. ■

☛ **Vill man läsa mer om luffare och trädarbeten finns bla:** Birger Magnusson: *Trädarbetande luffare och Luffare, original & luffarkåkar*, Astrid Lindgren: *Rasmus på luffen*, Sten Björnulfson: *Björnjägaren*, Björn Fougner: *Luffarriksdan och Luffarkungen*.
☛ **För den som vill titta på film finns det tre stycken:** *Vägen till Klockrike** (1953), *Luffaren och Rasmus* (1955) och *Rasmus på luffen* (1981).

* Klockrike finns i verkligheten. Det är en ort i Östergötland mellan Motala och Linköping.

Fler luffarprofiler

Horna-Pelle

☛ **Per Petterson**, föddes 1865 på Kalmarfängelset där modern vistades för okänt brott. Som vuxen blev Horna-Pelle, som han kallades, yrkesluffare. Han försörjde sig på att tillverka och sälja klädhängare av kohorn. Horn-Pelle sjöng också gärna oanständiga visor. Bland annat en nidvisa om Boa-Kitta som hade handelsbod. Birger Magnusson som dokumenterat många luffarliv skriver att Horna-Pelle förmodligen var olyckligt kär i Boa-Kitta och hämnades genom visan. På senare tid har den spelats av Iggesundsgänget.

Horna-Pelles liv slutade tragiskt 1943. Han var förbittrad på fattigvården som inte ville ge honom någon ved. "De djävlar ska slippa ge Pelle nån ved", sa han och plockade fickorna fulla med sten och gick ut på den tunna havsisen utanför Össby på Öland och drunknade.

Foto Inge Nilsson

Björnjägaren

☛ **Nils Rundgren** (1890–1971) föddes i en borgerlig Stockholmsfamilj. Men i stället för att ta studenten stack han till sjöss. Han blev sedan nasare och luffare och tillverkade korgar, vispar och cyklar av tveksam kvalitet. Vid 70 års ålder slog Björnjägaren, som han kallades, igenom på Liljevalchs Konstsalong. Hans tavlor betingade under en tid höga priser men i dag ligger de på en blygsammare nivå.

De sista 30 åren bodde Nils i en manskapsbod i Lilla Havsjön utanför Hällefors i västra Västmanland. Dessförinnan huserade han i en svinkätte i ladugården på samma gård.

Varför han kallades Björnjägaren är oklart, men det sägs att han i slutet av 20-talet gick runt i en luggsliten björnskinnspläs. Själv sa han att den kom från en björn i Alaska.

OVÄNTAD SLÄKTING. Björnjägaren var socialdemokraten Thomas Bodströms morfars bror.

50 öre till snus

PÅ LUFFEN. På en biltur 1951 mötte Artur Lindberg i Mjölby luffaren Gustaf Hermansson vid Björkhult, Gammalkil i Östergötland. Gustav var född 1878 och avled 1965. "För att jag skulle få ta ett kort ville han ha 50 öre till snus, vilket han fick", berättat Gustav Hermansson.

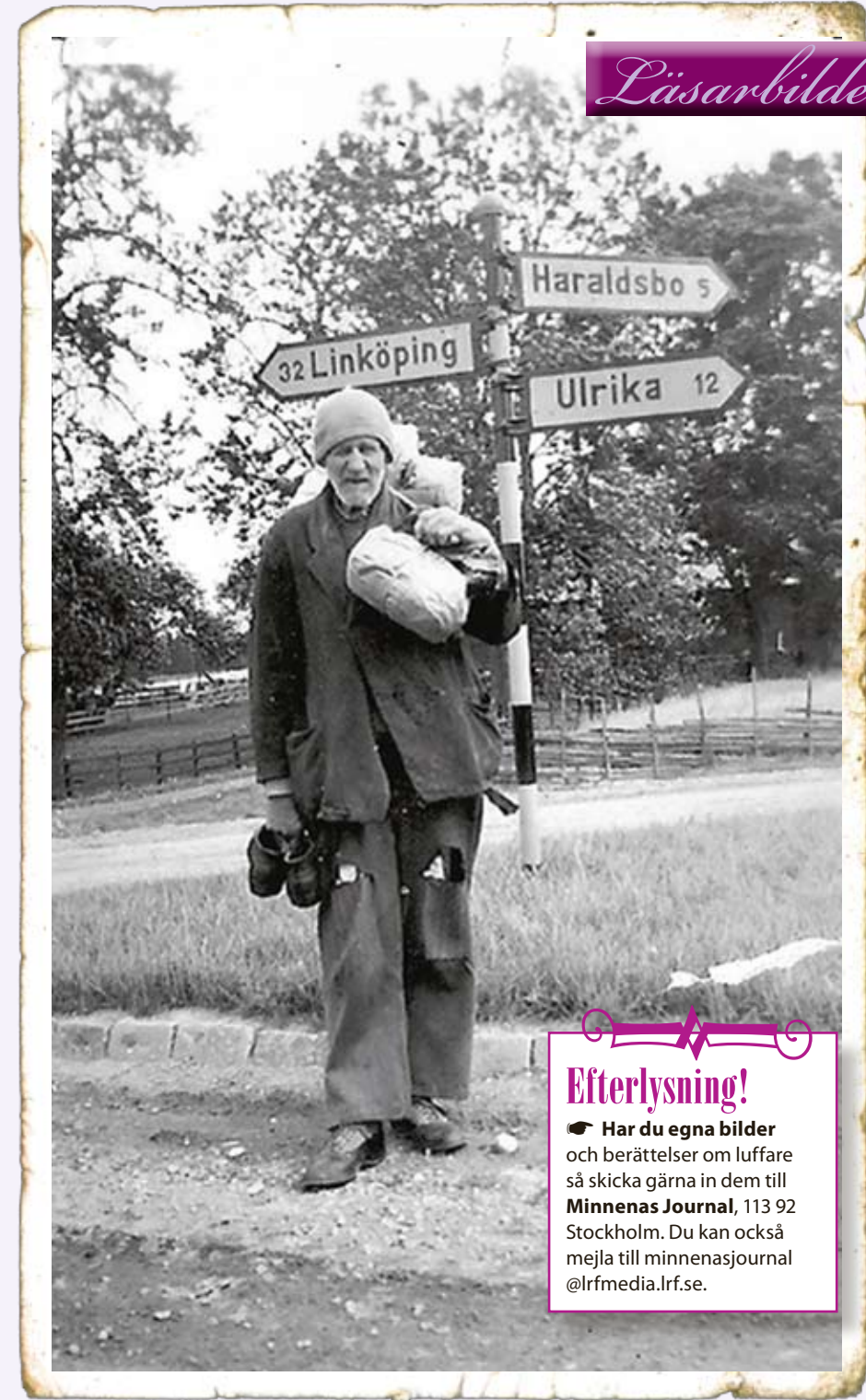
Långt från guldkantad luffarromantik

☛ **När arbetslösheten** under 1880-talet tvingade ut folk på vägarna myntades begreppet luffare, från tyskans laufen – springa, lunka, traska. Under storstrejken 1909 samt under depressionsåren på 1920- och 1930-talen fick luffarkåren nya påspädningar. Även enstaka kvinnor gav sig ut på vägarna och blev luffare. När tiderna blev bättre återgick dock många till ordnade arbeten men andra blev renodlade yrkesluffare.

☛ **Luffarna uppehöll sig** uteslutande på landsbygden där de flesta äldre människor ännu har minnen av dessa original som kom till gårdarna och tiggde mat och sovplats på höskullen. Luffarna, som även kallades vagabonder, nasare och landsvägsriddare, hotades ständigt av lövsdriverlagen. Blev de gripna två gånger samma år kunde de hamna på Svartsjöanstalten trots att de flesta luffarna var hederliga.

☛ **När det var sommar och varmt** var det lätt att vara luffare – många kunde faktiskt tjäna betydligt mer på sina typiska luffarhantverk som knivslipare och trådslöjdare än en bonddräng – men övriga årstider var hårda. De fick frysa och svälta längs vägarna och övernattade i logar och ladugårdar. På en del ställen läste man dörren när man såg dem komma medan de på andra gårdar var välkomna och fick mat och husrum. Här var luffarbesöket ett spännande avbrott i vardagslivet och man fick höra intressanta nyheter utifrån.

Läsarbilden

Efterlysning!

☛ **Har du egna bilder** och berättelser om luffare så skicka gärna in dem till **Minnenas Journal**, 113 92 Stockholm. Du kan också mejla till minnenasjournal@lrfmedia.lrf.se.

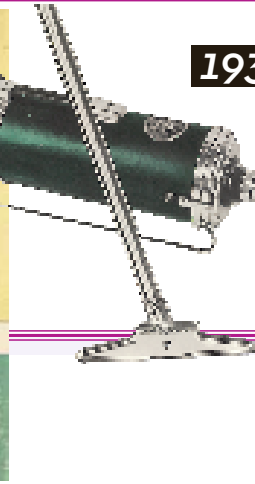
Visst underlättade dammsugaren, men särskilt kul har det väl aldrig varit att städa.

Städsugan!

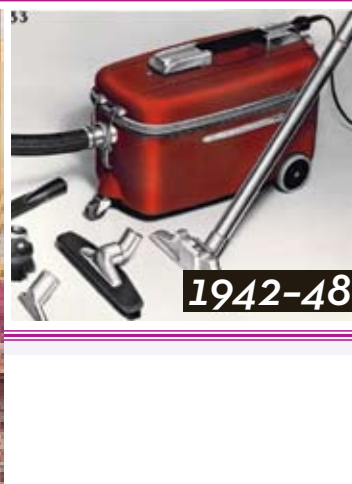
☛ **1901 konstruerade** britten Hubert Cecil Booth den första praktiskt användbara dammsugaren. Den var stor och klumpig och fyra år senare lanserades i USA den första portabla elektriska dammsugaren. I Sverige utvecklade Eberhardt Seger idén och 1910 hade han konstruerat en dammsugare för hemmabruk. Eberhardt Seger inledde ett samarbete med företaget AB Lux, som senare uppgick i Electrolux, och 1912 kom de första serietillverkade apparaterna. Konstruktionen vägde 14 kilo. Superlätt tyckte man då, men 10 kilo tyngre än dagen modeller.

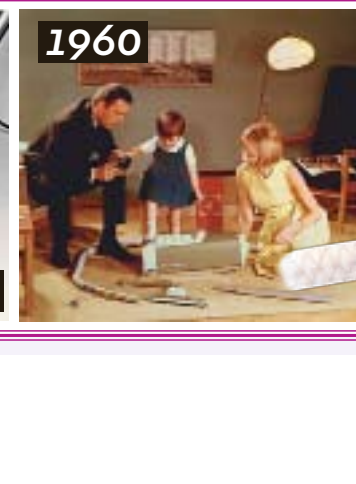
1921

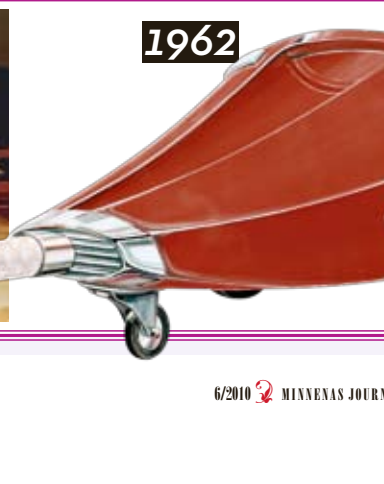
1934

1942-48

1960

1962